

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

המשוואה האסטרטגית החדשה במזרח הים התיכון

אפרים ענבר

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 109

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 109

**המשוואה האסטרטגית
החדשה במזרח הים התיכון
אפרים ענבר**

המשוואה האסטרטגית החדשה במזרח הים התיכון

The New Strategic Equation in the Eastern Mediterranean

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
פקס 03-5359195

besa.center@mail.biu.ac.il
www.besacenter.org
ISSN 1565-9895

אוגוסט 2014

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: Wikipedia Images

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שמארגן המרכז. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט

משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר סול קושיצקי

חברים: פרופ' משה ארנס, גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, מר מוזי וורטהיים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, השגריר מאיר רוזן, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דיוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' יחזקאל דרום האוניברסיטה העברית, ד"ר אליזא א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופ' איתן גלבוש, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, פרופ' יהושע טייטלבוים, ד"ר אלון לבקוביץ, ד"ר יעקב ליפשיץ, פרופ' זאב מגן, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') יעקב עמידור, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר ליעד פורת, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, פרופ' אפרים קארש, פרופ' אבי קובר, ד"ר מרדכי קידר, מר עוזי רובין, ד"ר יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מ' וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברינר רזנמן

עריכה באנגלית: ליאנה רובין

תוכן עניינים

7	תקציר
9	מבוא
11	קריסתה של הארכיטקטורה הביטחונית
11	הירידה בהשפעת ארצות הברית
14	שיבוש הסדרי הביטחון התלת-צדדיים
		נוכחות מוגברת של גורמי אסלאם קיצוני לחופי חלקו המזרחי
16	של אגן הים התיכון
18	השלכות אסטרטגיות
28	סיכום
31	הערות

תקציר

במשך מאות שנים היה הים התיכון מרכז הזירה הבין-לאומית. עם הזמן עבר מוקד האירועים לאוקיאנוס האטלנטי, ולאחרונה עברה הזירה המרכזית לאוקיאנוס השקט. עם זאת, לחלקו המזרחי של אגן הים התיכון - אזור שבעבר היווה את נקודת המפגש העיקרית בין מזרח לבין מערב והיה אחד ממוקדי מאבק הכוחות בין מעצמות העל בתקופת המלחמה הקרה - יש עדיין משמעות אסטרטגית. מאז תום המלחמה הקרה נהנה אזור מזרח הים התיכון מה-Pax Americana, אולם לא לעולם חוסן. מאמר זה סוקר את קריסתו של השלום האמריקני במאה העשרים ואחת בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, בוחן את מאפייניה של הסביבה האסטרטגית שנוצרה בעקבות הקריסה, ומנתח את השלכותיה האסטרטגיות של תופעה חדשה זו. אנו עדים לנוכחות רוסית מוגברת, לשאפתנות טורקית, לסיכויים גדלים לטרור ולסכסוכי אנרגיה פוטנציאליים; מנגד אנו עדים להסתמנותו של ציר קפריסאי-יווני-ישראלי. שחיקת הסדר המדינתי לאורך חופי הים התיכון מאפשרת את עלייתם של כוחות אסלאמיים, המוסיפים לסכסוכים באזור ממד של התנגשות ציוויליזציות. מאמר זה מסתיים בסקירת השלכותיו של המצב המתפתח עבור ישראל ובמספר המלצות לגבי מדיניותה של ישראל.

המשוואה האסטרטגית החדשה במזרח הים התיכון

אפרים ענבר

מבוא

במשך מאות שנים היה הים התיכון מרכז הזירה הבין-לאומית. עם הזמן עבר מוקד האירועים לאוקיאנוס האטלנטי, ולאחרונה עברה הזירה המרכזית לאוקיאנוס השקט. עם זאת, לחלקו המזרחי של אגן הים התיכון - אזור שבעבר היווה את נקודת המפגש העיקרית בין מזרח לבין מערב והיה אחד ממוקדי מאבק הכוחות בין מעצמות העל בתקופת המלחמה הקרה - יש עדיין משמעות אסטרטגית. חלקו המזרחי של אגן הים התיכון הוא זירה שממנה ניתן להקרין עוצמה צבאית אל המזרח התיכון. נמצאים בו נתיבי מזרח-מערב חשובים, כדוגמת דרך המשי ותעלת סואץ (בדרך למפרץ הפרסי ולהודו). הלבנט, ערש הציוויליזציה, בורך/קולל באתרי דת חשובים, המושכים תשומת לב בין-לאומית רבה. בנוסף, בעיות בין-לאומיות קשות רבות, כגון האסלאם הקיצוני, הטרור הבין-לאומי ותפוצת הנשק הגרעיני, מעוגנות בפוליטיקה האזורית.

אזור זה, המתאפיין בגיוון אתני ודתי רב, שסוע בסכסוכים רבים. עם זאת, כל המנהיגים הפוליטיים שבו חווים תחושה כללית וקבועה של איום מתמיד. ניתן לומר גם שכל השחקנים באזור מאמינים שהשימוש בכוח הינו אופציה אפשרית בתפריט המדיניות שלהם.

היחידה הגאוגרפית המוכרת כחלקו המזרחי של אגן הים התיכון נמצאת ממזרח לקו אורך עשרים מעלות וכוללת את חופיהן של יוון, טורקיה, סוריה, לבנון, ישראל, עזה (שהיא בפועל יחידה פוליטית עצמאית), מצרים, לוב והאי קפריסין שחלקו הצפוני

אפרים ענבר, מנהל מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים, הוא פרופסור למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן ועמית מחקר בפורום המזרח התיכון. חוברת זאת היא גרסה עברית מורחבת ממאמר שהתפרסם ב-Middle East Quarterly (Fall 2014).

בידי טורקיה. יש באזור שני צווארי-בקבוק: מיצרי הבוספורוס - שבעבר הגבילו את ההשפעה הרוסית באזור - ותעלת סואץ, שדרכה עובר נתיב הסחר של אירופה עם המפרץ ועם דרום ומזרח אסיה. חשיבותו הנוספת של חלקו המזרחי של אגן הים התיכון נובעת מהיותו מעבר להובלת אנרגיה; בתעלת סואץ עוברים כחמישה אחוז מאספקת הנפט העולמית וכחמישה עשר אחוזים מהגז הטבעי, ובטורקיה עוברים דרך מיצרי הבוספורוס ודרך שני צינורות נפט בין-לאומיים כשישה אחוזים מסחר הנפט העולמי.

גילוי מאגרי הנפט והגז הימיים החדשים בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון הוא אחת ההתפתחויות המבטיחות ביותר שהתרחשו בתחום האנרגיה באזור בעשר השנים האחרונות. אלא שבאזור שהוא מלכתחילה נפיץ, עלולים משאבים חדשים אלה להביא עמם גם סכסוכים חדשים. מרבית המאגרים המוכרים כיום באגן הלבנט נמצאים בסמוך לחופי ישראל, וישנם גם מאגרים סמוכים לחופי קפריסין. אולם יש אפשרות לגילויים נוספים בקרבת חופיהן של סוריה, לבנון ועזה. הכמויות שאותרו עד כה עודן קטנות ביחס לאלה הנמצאות במפרץ הפרסי או באגן הים הכספי, אולם די בהן כדי להשפיע באורח משמעותי על התפתחותן של המדינות במזרח הים התיכון, וכדי להשפיע במידה מסוימת גם על גוון המקורות באספקת אנרגיה לאירופה.¹

מבחינתה של ישראל, יש בעצמאות אנרגטית וביכולת להפוך ליצואנית גז גדולה יתרונות כלכליים משמעותיים - אולם סיכויים אלה תלויים ביכולתה להבטיח מעבר חופשי לסחר הימי שלה ולהגן על מאגרי הגז החדשים. יתר על כן, כתשעים אחוזים מסחר החוץ של ישראל עובר דרך הים התיכון. בשל עובדה זו, חופש התנועה בים התיכון מהווה צורך חיוני עבורה ובו תלויה יכולתה להבטיח את רווחתה הכלכלית. אי-השקט בעולם הערבי אמנם החליש את יריביה של ישראל (למעט איראן) והביא לשיפור בסביבתה האסטרטגית, אולם מכל שאר הבחינות הפכה זירת הים התיכון לבעייתית יותר.

מאז תום המלחמה הקרה נהנה האזור מן ה-Pax Americana, אולם לא לעולם חוסן. מאמר זה סוקר תחילה את קריסתו של השלום האמריקני במאה העשרים ואחת בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, בוחן את מאפייניה של הסביבה האסטרטגית שנוצרה בעקבות קריסה זו, ומנתח את השלכותיה האסטרטגיות של תופעה חדשה

זו. אנו עדים לנוכחות רוסית מוגברת, לשאפתנות טורקית, לסיכויים גדלים לטרור ולסכסוכי אנרגיה פוטנציאליים; מנגד אנו עדים להסתמנותו של ציר קפריסאי-יווני-ישראלי. שחיקת הסדר המדינתי לאורך חופי הים התיכון מאפשרת את עלייתם של כוחות אסלאמיים, המוסיפים לסכסוכים באזור ממד של התנגשות ציוויליזציות.² מאמר זה מסתיים בסקירת השלכותיו של המצב המתפתח עבור ישראל ובמספר המלצות לגבי מדיניותה של ישראל.

קריסתה של הארכיטקטורה הביטחונית

אחרי המלחמה הקרה הייתה זו העוצמה הצבאית והפוליטית של ארצות הברית שהפכה את המערב לגורם דומיננטי בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. לא היה שום גורם שיכול לאיים על נוכחותו הימית של הצי השישי באזור.³ וושינגטון ניהלה את האזור גם באמצעות רשת של יחסים מיוחדים עם מעצמות אזוריות. הבולטות שבהן היו שתי מערכות יחסים תלת-צדדיות, שהחלו עוד בתקופת המלחמה קרה, עם שחקנים אזוריים רבי עוצמה: ארצות הברית-טורקיה-ישראל, וארצות הברית-מצרים-ישראל.⁴ אולם הארכיטקטורה הביטחונית הזו קרסה. השפעתה של ארצות הברית באזור פחתה, מערכות היחסים התלת-צדדיות התערערו ואי-השקט בעולם הערבי הביא לשינויים משמעותיים הן בפוליטיקה הפנימית של השחקנים השונים והן בפוליטיקה האזורית.

הירידה בהשפעת ארצות הברית

ההתפתחויות השונות שחלו במזרח התיכון מאז שנת 2011 ממחישות את השחיקה במעמדה של ארצות הברית באזור. באופן חלקי נובע הדבר ממדיניות החוץ של ממשל אובמה, שניתן לאפיינה כניסיון לבצע "הפחתה כוללת... לצורך צמצום מחויבותיה החיצוניות של ארצות הברית, שיקום מעמדה בעולם, והעברת עומסים לבני ברית".⁵ גורם נוסף שתרם גם הוא, חלקית לפחות, לירידת קרנה של ארצות הברית באזור, הוא תגובתה המבולבלת, והבלתי-עקבית לאירועי "האביב הערבי".⁶ בתחילה נחפזה ארצות הברית לדרוש את סילוקו של מובארק, דרישה שנתפסה

באזור באורח חד-משמעי כבגידיה בחבר נאמן ובן ברית. לאחר מכן מתחה ביקורת על התערבותה הצבאית של סעודיה בבחריין ועל תמיכתה במשפחה השלטת, משפחת אל-ח'ליפה הסונית (מרץ 2011), ביקורת שגרמה אף היא להרמת גבות לא מעטות בבירות ערב.⁷ מתמיהות לא פחות היו תגובתה של וושינגטון לאירועים בלוב והחלטתה לגלגל את היוזמה לסילוקו של קדאפי אל פתחם של בני בריתה ממערב אירופה. נטישת קדאפי, ששיתף פעולה עם המערב וב-2003 אף ויתר על מאגר כלי הנשק להשמדה המונית שהיה ברשותו, הייתה הפתעה. וושינגטון לא השכילה להבין, שהלקח אותו יפנימו רבים ממנהיגי האזור מתגובתה להתרחשויות בלוב יהיה, שעל מנת למנוע התערבות צבאית של מדינות המערב שומה עליהם לקדם, ולא להגביל, את הפרויקטים לפיתוח כלי נשק להשמדה המונית. ולעומת זאת, הדיכוי הברוטאלי של גורמי האופוזיציה בידי משטרים אנטי-אמריקניים באיראן ובדמשק לא עורר אלא ביקורת רפה מצד ממשל אובמה.

ידידיה של אמריקה באזור נדהמו גם מתמיכתה בשלטון האחים המוסלמים במצרים, ומעמדתה הביקורתית להפיכה הצבאית במצרים (יולי 2013), שהביאה לסילוק המשטר האסלאמיסטי, כאשר ברור לכל הבקיא בפוליטיקה המזרח תיכונית ששלטון האחים המוסלמים במצרים איים על יציבותן של מדינות אחרות (ירדן וסעודיה), שלא לדבר על השנאה התהומית לישראל. יתר על כן, התחייבותה המגומגמת והבלתי ברורה של ארצות הברית לנקוט בפעולה צבאית בסוריה אם יעשה אסד שימוש בכלי נשק כימיים, שלא לדבר על ה"מהפך" הדיפלומטי שנקטה בו לאחר מכן על מנת להימנע ממימוש האיום, העמידו אותה באור מגוחך.⁸ לאחר מכן באה עסקת הגרעין, שסוכמה בנובמבר 2013 בין איראן לבין ארצות הברית וחמש המעצמות הגדולות, ואפשרה לרפובליקה האסלאמית להמשיך בהעשרת האורניום, בפיתוח יכולותיה בעתיד, ובפיתוח טילים (כלי השיגור של ראשי הקרב). מרבית המדינות השוכנות לחופי חלקו המזרחי של אגן המזרח התיכון (ולא רק שם) רואות בעסקה זו ניצחון דיפלומטי גדול של איראן. סעודיה ובנות ברית נוספות באזור חוששות שארצות הברית הפנתה להן עורף במסגרת ניסיונותיו של אובמה להגיע להבנות עם איראן.⁹ המנהיגים באזור ראו את אמריקה נסוגה מעיראק ומאפגניסטן, ואף מנסה לפייס את איראן ואת סוריה, תוך נטישת המנהיגים הידידותיים לה. כל זה רק חיזק את ההערכה הכללית, לפיה מדיניות החוץ של אמריקה מבלבלת ולא אמינה.

ארצות הברית, שהקיזה את כוחה בשתי מלחמות (אפגניסטן ועיראק) ושהתברכה כיום בגילויי מקורות אנרגיה, אינה ששה להיגרר לסכסוכים נוספים במזרח התיכון, ששוב אינו נראה לה חיוני כל כך לאינטרסים שלה. עם שהיא מתקרבת לעצמאות אנרגטית, דומה כי ארצות הברית מאבדת את עניינה בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון בכלל ובמזרח התיכון בפרט. הטכנולוגיה המאפשרת להפיק נפט וגז מפצלי שמן הולכת ומבשילה, ובזכותה עשויה ארצות הברית להשתחרר מכבלי התלות שלה בייבוא נפט מן המזרח התיכון. מאז שנת 2008 החלה ארצות הברית לצמצם את ייבוא הנפט שלה, הן בשל הגברת ניצולת הדלק והירידה בצריכה בעקבות המיתון הכלכלי, והן בעקבות הגידול בהפקה המקומית של נפט ושל גז.¹⁰ מאז 2008, הפכה ארצות הברית ליצואנית הגז מספר אחד בעולם ותפוקת הנפט שלה עלתה בשישים אחוז.¹¹

לאחר מכן באה גם הכרזתו של הנשיא אובמה, בנובמבר 2011, על הסטת מוקד המדיניות לאסיה מסיבות כלכליות ופוליטיות. ברור כי עלייתה של סין היא סיבה אסטרטגית מספקת לחיזוק נוכחותה הצבאית של ארצות הברית באסיה; וגם אם בינתיים נעשה רק מעט ליישום מדיניות ההתמקדות המחודשת באסיה, מעידים הקיצוצים הגדולים בתקציב הביטחון של ארצות הברית כי העדיפות החדשה תבוא על חשבון נוכחותה של ארצות הברית במקומות אחרים בעולם, כולל חלקו המזרחי של אגן הים התיכון והמזרח התיכון. דילול נוכחותה הימית הקבועה והחזקה של ארצות הברית בים התיכון החל אחרי תום המלחמה הקרה (עם היעלמות הצי הסובייטי) ונמשך בשל הסטת משאבים לזירות אחרות בעקבות המלחמות בעיראק ובאפגניסטן.¹² ארצות הברית עדיין מסוגלת לפעול בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, אולם השחקנים באזור תופסים את ממשל אובמה כממשל שאין לו רצון פוליטי הדרוש או את היכולת לפעול.

האפשרות שהמדינות האירופיות החברות בברית נאט"ו, או האיחוד האירופי, יתפסו את מקומה של ארצות הברית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון איננה נתפסת כאפשרות רצינית. אירופה איננה שחקן אסטרטגי של ממש, שכן אין לה את הנכסים הצבאיים הדרושים, החזון האסטרטגי הנחוץ או הרצון הפוליטי הנדרש כדי למלא את תפקידה של אמריקה.¹³ צרפת ואיטליה הן אמנם מעצמות ים-תיכוניות, אולם אין זה סביר שמדינות אלה תהפוכנה לספק ביטחון עבור חלקו המזרחי של אגן הים התיכון.

שיבוש הסדרי הביטחון התלת-צדדיים

המשולש אמריקה-ישראל-טורקיה היווה כוח מייצב אדיר. טורקיה הייתה מעמודי התווך של מדיניות ארצות הברית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, במזרח התיכון ובאסיה התיכונה. תמיכתה הממושכת של ארצות הברית בטורקיה התבססה על ההנחה שטורקיה תהפוך למודל חיקוי של "אסלאם מתון", כזה שיצליח בשילוב המסורת הדתית והחיים המודרניים, תוך שמירה על עמדה פרו-מערבית ועל מערכת יחסים טובה עם ישראל. בתקופה שאחרי המלחמה הקרה נכנסה טורקיה לשותפות אסטרטגית עם ישראל, וזכתה בעידודה של ארצות הברית.¹⁴ העובדה ששתי בנות בריתה החזקות ביותר של ארצות הברית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון קיימו ביניהן שיתוף פעולה הדוק בנושאים אסטרטגיים וצבאיים הייתה חשובה ביותר לאינטרסים של ארצות הברית באזור.

עם זאת, עלייתה של מפלגת הצדק והפיתוח (AKP) לשלטון אחרי ניצחונה בבחירות בנובמבר 2002 הביאה לשינוי כיוון במדיניות החוץ הטורקית. תחת שלטון ה-AKP התרחקה טורקיה מהמערב ופיתחה שאיפות להנהיג את העולם המוסלמי.¹⁵ טורקיה בהנהגתו של רג'פ טאיפ ארדואן תומכת בארגון החמאס (ארגון המקורב לתנועת האחים המוסלמים), מסייעת לאיראן לחמוק מהסנקציות, מסייעת לגורמים סוניים קיצוניים לחדור לסוריה, שוקלת פעילות צבאית בסוריה, מקדמת ומפיצה קונספירציות אנטי-אמריקניות ואנטישמיות, וכל זאת בעת שהמשטר הטורקי הולך ומגלה סימנים מתגברים של משטר אוטוריטרי.¹⁶ יתר על כן, שותפותה של טורקיה בברית נאט"ו הפכה לבעייתית, במיוחד לאחר שפנתה לחברה סינית לרכישת מערכות להגנה נגד מטוסים וטילים.¹⁷ מדיניות זו, הניזונה מדחפים עות'מאניים ואסלאמיסטיים, הניעה את טורקיה לפתח גישה אקטיביסטית כלפי המזרח התיכון ולצמצם את יחסיה עם ישראל.¹⁸ עובדה זו התבררה מעבר לכל ספק בעקבות ניסיונה של הספינה הטורקית "מאבי מרמרה" לפרוץ את הסגר הימי על עזה בחודש מאי 2010. באוקטובר 2010 אף קבעה מועצת הביטחון הלאומי של טורקיה כי ישראל היא אחד האיומים הגדולים על טורקיה. ההצהרה גם פורסמה בפרסום רשמי הנקרא "הספר האדום". התפתחויות אלה הביאו לקריסתו של אחד מעמודי התווך של מדיניות ארצות הברית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון מאז התפרקות ברית המועצות. גם אם תחדש טורקיה בהנהגת ארדואן את היחסים הדיפלומטיים המלאים עם ישראל, בניסיון לנרמל את היחסים בין שתי המדינות, לא סביר שניתן להחיות את שיתוף הפעולה האסטרטגי ההדוק שהיה קיים ביניהן בעבר.

היציבות בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון נסמכה גם על המשולש אמריקה-מצרים-ישראל. משולש זה נוצר בשנות השבעים של המאה הקודמת, עת החליטה מצרים בהנהגת הנשיא אנוואר סאדאת לאמץ שינוי כיוון במדיניות החוץ ולהתקרב לארצות הברית, מהלך שבסופו של דבר הביא לחתימה על הסכם השלום עם ישראל בשנת 1979. מצרים היא הגדולה במדינות ערב והיא ממלאת תפקיד כבד-משקל בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, במזרח התיכון ובאפריקה. עריקתה של מצרים מהגוש הסובייטי ומהקואליציה הערבית האנטי-ישראלית שיפרה באורח משמעותי את מעמדה של ארצות הברית. ממשיכו של סאדאת, חסני מובארק, המשיך בגישה הפרו-אמריקנית בתקופה שאחרי המלחמה הקרה. מפגש האינטרסים בין ארצות הברית, מצרים וישראל שימש, בין השאר, לשימורו של השלום האמריקני בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון.

אולם מערכת היחסים האמריקנית-מצרית-ישראלית התערערה עם סילוקו של מובארק ביולי 2011. הצבא המצרי אמנם המשיך את שיתוף הפעולה עם ישראל והקפיד ליישם את סעיפיו הצבאיים של הסכם השלום משנת 1979, אולם תנועת האחים המוסלמים, שעלתה לשלטון בעקבות הבחירות, גילתה הסתייגות רבה מהיחסים עם ישראל, בה ראתה שיקוף תיאולוגי. יתר על כן, יש לזכור כי עמדתם הבסיסית של האחים המוסלמים היא עמדה אנטי-אמריקנית מובהקת, שלא הודגשה בגלל הצורך להמשיך לקבל סיוע אמריקני, ובעיקר בשל תמיכתו הבלתי צפויה של ממשל אובמה.¹⁹

גם ההפיכה הצבאית, שביצע הצבא המצרי לסילוק משטר האחים המוסלמים (יולי 2013), החלישה את מערכת היחסים התלת-צדדית, משום שארצות הברית ראתה בה התפתחות "בלתי דמוקרטית". וושינגטון אף השעתה את הסיוע למצרים (אוקטובר 2013) ובכך חרפה את המתיווח עם קהיר - מה גם שזמן קצר קודם לכן ביטל ממשל אובמה את "כוכב זוהר" (תרגיל צבאי בקנה מידה גדול שנועד להיערך במשותף עם מצרים) והקפיא את מסירתם למצרים של ארבעה מטוסי F16 ועשרה מסוקי אפאצ'י.²⁰ למרות ההצהרות על חשיבותה של השותפות האמריקנית-מצרית, הוגבלה הזרמת המזומנים למצרים והותנתה ב"התקדמות אמינה לקראת ממשלה אזרחית ייצוגית שתיבחר באופן דמוקרטי בבחירות חופשיות והוגנות".²¹ יתר על כן, ארצות הברית החלה להיתפס במצרים כעוינת, ולא כשותף או כמודל לחיקוי.²² מאמציה הדיפלומטיים של ישראל לשכנע את וושינגטון שתרוסן את להטה

הדמוקרטי המיסיונרי הצליחו באורח חלקי בלבד.²³ ההתפתחויות האלה חיבלו בפוטנציאל לשיתוף פעולה מועיל בין קהיר, ירושלים וושינגטון, אף על פי שהיחסים בין מצרים לבין ישראל נותרו טובים.

נוכחות מוגברת של גורמי אסלאם קיצוני לחופי חלקו המזרחי של אגן הים התיכון

אי-השקט בעולם הערבי גורם לשינוי משמעותי בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, שם מתגבר בהדרגה כוחם של גורמי אסלאם קיצוני. מדינות ערב מתקשות לקיים מבנים מדינתיים, ומצב זה מאפשר לכוחות פוליטיים אסלאמיסטיים להגביר בהדרגה את השפעתם. לחופי הים התיכון ניתן לצפות היום במגמות אסלאמיסטיות בלוב, במצרים, בעזה, בלבנון, בסוריה ובטורקיה (שאיננה מדינה ערבית). מגמות אלה עלולות להיות איום על הגישה החופשית שיש לישראל ולמערב לאזור.²⁴

האירועים הפוליטיים אחרי נפילת קדאפי מעידים כי גורמי אסלאם קיצוני ממלאים תפקיד חשוב בעיצוב עתידה של המדינה. המעבר למשטר חדש לא היה בו כדי להבטיח את היציבות. לוב עודנה שרויה בתוהו-ובוהו, שלוש שנים אחרי תחילת ההפיכה שהביאה לסילוקו של קדאפי. בשל הכאוס הנוכחי, העלול להביא את לוב למצב של מדינה כושלת, פועלים הקיצוניים המוסלמים מחופי המדינה כמעט באין מפריע.²⁵

מצרים, שכנתה של לוב ממזרח, נמצאת שוב תחת משטר צבאי, אולם עדיין מוקדם לקבוע כי האסלאמיסטים, שטעמו את טעם השלטון במשך יותר משנה, יהיו מוכנים להסתפק בתפקיד משני במערכת הפוליטית במצרים. ארגונים אלה עדיין מצליחים לשלוח המוני מצרים לרחובות הערים ומנסים לקעקע את יציבותו של המשטר הצבאי החדש. בנוסף לנמליה הגדולים לחופי הים התיכון שולטת מצרים גם בתעלת סואץ, מעבר ימי חיוני המקשר את אירופה עם המפרץ הפרסי ועם המזרח הרחוק. גם מעבר זה עלול להימצא בסכנת נפילה לידיהם של גורמי אסלאם קיצוני.

גם אם יצליח הצבא המצרי לבלום את הכוחות האסלאמיסטיים מבית, מאז נפילתו של מובארק אחיזתה של מצרים בחצי האי סיני רופפת. תחת הנהגתו של הגנרל עבד אל פתח א-סיסי הגבירו המצרים את ניסיונותיהם לסלק את הג'יהאדיסטים הסוניים מרחבי חצי האי סיני, אולם עד כה לא הצליחה מצרים להשיב לעצמה ריבונות מלאה

על השטח. מצב זה עלול להוביל ל"סומליזציה" של סיני ולהשפיע לרעה על ביטחון הסחר הימי לאורך חופי הים התיכון, בנתיבים המוליכים לתעלת סואץ ובים סוף. במקביל יש לזכור כי עזה הסמוכה נמצאת תחת שלטון החמאס, ארגון אסלאמיסטי קיצוני העושה יד אחת עם איראן. הקהילה הבין-לאומית מותחת לעתים ביקורת על הסגר הימי שהטילה ישראל על עזה ולא תמיד מגלה הבנה מספקת לפעילות הצבאית הישראלית בעזה הנדרשת לצמצם את ירי הרקטות על ישראל; בלימת האיום האסלאמיסטי מעזה עודנה מהווה אתגר רציני.

צפונית לישראל, לאורך חופי הים התיכון, שוכנת לבנון, שיש בה השפעה גדולה מאד לארגון החזבאללה, ארגון שיעי קיצוני. מנקודת המבט המערבית, נמלי לבנון אינם בטוחים. החזבאללה גם כבר טען לבעלות על כמה ממאגרי הגז שגילתה ישראל בים, העשויים להפחית במעט את תלותה האנרגטית של אירופה ברוסיה ובטורקיה, יתר על כן, סוריה - אויבתה של ישראל ובת ברית ותיקה של איראן - עודנה בעלת השפעה בלבנון. חופיה של סוריה בים התיכון, צפונית ללבנון, עוינים גם הם מבחינת המערב, ונמלי סוריה מספקים שירותים לצי הרוסי. אמנם, משטרו של אסד בסוריה מתמודד כיום עם אפוזיציה לוחמת ואולי יקרוס, אולם המשטר שיבוא אחריו עלול להיות גם הוא אסלאמי קיצוני ואנטי-מערבי. סוריה וחזבאללה הם בעלי ברית של איראן שמהווה אף היא גורם אסלאמי קיצוני, אם כי שיעי.

המדינה הבאה על קו החוף של אגן הים התיכון היא טורקיה. במהלך השנים האחרונות, בהנהגת מפלגת ה-AKP, עברה טורקיה שינוי מגמה ומדיניות החוץ שלה הפכה לאנטי-מערבית. ממשלת טורקיה תומכת בחמאס ובחזבאללה, מתנגדת להטלת סנקציות על איראן ונוקטת קו אנטי-ישראלי נוקשה, המשקף את זהותה האסלאמית של מפלגת ה-AKP. יתר על כן, טורקיה הראתה כי היא שואפת להפוך למנהיגה במזרח התיכון, באסיה התיכונה, בקווקז, בבלקנים ובחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. שילוב של לאומנות טורקית, נוסטלגיה ניאו-עות'מאנית ודחפים אסלאמיסטיים הביאו את טורקיה לכלל עמדה לוחמנית בכמה וכמה סוגיות אזוריות.

לדוגמה, טורקיה איימה על קפריסין בעקבות שאיפותיה לקבל נתח ממאגרי האנרגיה הגדולים שנתגלו דרומית לאי. טורקיה מעוניינת להגיע לשליטה או לבעלות חלקית על שדות הגז הימיים בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, משום שכך תוכל להפחית את תלותה האנרגטית ברוסיה ובאיראן; הדבר יסייע בידה גם להגשים את שאיפותיה

להיות לגשר אנרגיה אל המערב, ובכך להפוך את המערב לתלוי בה בכל הקשור לאספקת האנרגיה שלו. עמדה זו מציבה את אנקרה בעמדת עימות עם ירושלים ועם ניקוסיה, אשר להן אינטרס משותף לפתח את שדות הגז כל אחת בתחומה הכלכלי הבלעדי ולייצא גז לאירופה, הצמאה לאנרגיה. אנקרה גם "עשתה שריר" עת איימה על ישראל שתעניק ליווי ימי למשטים שינסו לפרוץ את הסגר על עזה.

ממערב לטורקיה נמצאת יוון, מדינה מערבית דמוקרטית בעלת אינטרס להגן על היוונים בקפריסין מפני טורקיה. אולם הקשיים הכלכליים שיוון מתמודדת איתם כיום שוחקים את יכולתה הצבאית המוגבלת ומקשים עליה להדוף בכוחות עצמה את האיום הטורקי. מדינות רבות בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון תומכות בהחזרת השלטון הטורקי (והמוסלמי) לקפריסין. התפתחות זו מוסיפה למאזן הכוחות המתפתח גם ממד של מאבק בין ציוויליזציות.

השלכות אסטרטגיות

הארכיטקטורה הביטחונית של ארצות הברית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון קרסה; כמה ומדינות השוכנות לחופי הים התיכון סובלות מאי-יציבות; והשפעתן של קבוצות אסלאמיות קיצוניות הולכת ומתגברת. אין היום בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון מעצמה שלטת, ועתידו של האזור נראה לוט בערפל. למצב זה מספר השלכות אסטרטגיות: התגברות מחודשת של ההשפעה הרוסית, פוטנציאל לתוקפנות מצד טורקיה, עלייתו של ציר ישראל-יווני-קפריסאי, התגברות איום הטרור, שיפור ביכולתה של איראן להפעיל כוח באמצעות שלוחיה באזור, ופוטנציאל לעימותים כוחניים על השליטה בשדות הגז.

1. היעדרה של מעצמה דומיננטית מקל על רוסיה להשיג חלק מההשפעה שהייתה לה באזור בעת המלחמה הקרה. נראה כי רוסיה פורסת את הצי שלה - ומתכוונת להמשיך בפעולה זו - בחלל הריק שנפער בעקבות הצמצום הרב בנוכחות הימית של ארצות הברית באגן המזרחי של הים התיכון.²⁶ מצבם של הציים האזוריים של ברית נאט"ו הולך ומידרדר זה שנים רבות. הסד"כ הימי של צרפת ואיטליה אינו אלא צל חיזור של מה שהיה בעבר, וכוחות הקבע הימיים של נאט"ו שוב אינם שוהים זמן רב כל כך בים התיכון. הסיבה לכך, חלקית לפחות, היא הקיצוצים בממדי הכוחות,

אולם סיבה נוספת היא מבצע Ocean Shield שניהלה נאט"ו במסגרת המאבק בפיראטים במפרץ עדן ובאוקיאנוס ההודי. בנות בריתה האירופיות של ארצות הברית מגלות כיום נכונות רבה יותר לצאת מהזירה, משום שנאט"ו הצהירה כי חלה ירידה בחשיבותה האסטרטגית של הזירה האירופית.²⁷

רוסיה, לעומת זאת, שמרה על בסיסה הימי בטרטוס, לחופי סוריה משוסעת הקרבות, ובהדרגה הגדילה את הצי שלה ואת הסיורים בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, וזאת בערך בתקופה שבה חלה ההסלמה הגדולה בסוריה. במהלך שנת 2013 ביצע הצי הרוסי בים השחור לבדו שבע עשרה גיחות מבצעיות ושלושים ותשעה הפלגות לנמלים השונים בים התיכון, ובסך הכל שש מאות וחמישים ימי הפלגה.²⁸ ניתן לראות את הנוכחות הרוסית הגדולה במזרח הים התיכון גם בתרגילים הימיים שערכה רוסיה באזור - שכמה מהם כללו יותר מעשרים ספינות מלחמה וצוללות. בביקורו בצי הים השחור בפברואר 2013 הדגיש שר ההגנה הרוסי סרגיי שויגו כי "אזור אגן הים התיכון הוא לב לבן של כל הסכנות המהותיות המאיימות על האינטרסים הלאומיים של רוסיה" וכי השפעותיו הנמשכות של "האביב הערבי" מגדילות את חשיבות האזור. זמן קצר לאחר מכן הכריז השר על ההחלטה להקים צוות משימה מיוחד לנושאי אגן הים התיכון, שיהיה כפוף "דרך קבע" למחלקת הצי.²⁹ נשיא רוסיה, ולדמיר פוטין, הגיע להישג דיפלומטי מרשים כאשר הציע לאובמה סולם שאפשר לו "לרדת מן העץ", אחרי ההכרזה השגויה על הקו האדום המתייחס לשימוש בנשק כימי על-ידי כוחות אסד בסוריה. התמיכה הדיפלומטית והחומרית שמעניקה רוסיה לסוריה היא נדבך חשוב ביכולתו של אסד להחזיק בשלטון.³⁰ במלחמת האזרחים העקובה מדם המתרחשת בסוריה, מצדדת רוסיה באיראן הקיצונית.

הצי הרוסי קיבל גם גישה לנמל בקפריסין.³¹ קפריסין, החברה באיחוד האירופי אולם לא בברית נאט"ו, מנסה להדוף את האקטיביזם הטורקי, ורוסיה נתפסת כמעצמה שיש בה כדי להעניק כוח הרתעה מסוים נגד טורקיה. ניקוסיה מודעת לכך שקטנים הסיכויים כי המערב יציע ערבויות אמינות כלשהן נגד תוקפנות טורקית אפשרית. נושא זה יידון בחלק הבא.³²

העובדה שרוסיה הגבירה את פעילותה הדיפלומטית גם במצרים, הגדולה במדינות ערב, אחרי ההפיכה הצבאית והמתיחות בין מצרים לבין ארצות הברית, שגרמה להקפאה חלקית של הסיוע האמריקני למצרים היא משמעותית. גורמים רבים

מדווחים כי בתחילת 2014 דנו שתי המדינות בעסקת נשק בקנה מידה גדול, בשווי משוער של שניים-שלושה מיליארד דולר, ובחווה למתן שירותים ימיים שונים בנמל אלכסנדריה. אם אכן יובילו שיחות אלה לעסקת נשק גדולה, יהיה בכך משום שינוי משמעותי במדיניות החוץ המצרית. ב-1974, לאחר שמצרים הפכה ממדינה פרו-סובייטית למדינה ידידותית לארצות הברית, התלויה בה מבחינה פוליטית, צבאית וכלכלית, הפסיקה ברית המועצות לספק לה נשק. אם תחליט ממשלת מצרים הנוכחית לחתום על עסקת נשק גדולה עם רוסיה יצביע הדבר על כך שמצרים מוכנה לשנות, ולו במידה מוגבלת, את מאזן היחסים עם שתי מעצמות העל.³³ גם סעודיה והאמירויות, שאולי יממנו את עסקת הנשק, מאותתות בכך על אי-שביעות רצוןן ממדיניות החוץ של ארצות הברית.³⁴ שינוי כיוון מדיניות החוץ המצרית הוא משמעותי גם בגלל שליטתה של מצרים בתעלת סואץ. היכולת של האמריקנים להעביר כוחות במהירות לאזור האוקיינוס ההודי וחזרה מחייבת תעלת סואץ פתוחה.

רוסיה מטפחת את מערכות היחסים שלה גם עם שחקנים אחרים בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. על אף שהיא מתמודדת עם בעיית האסלאם הקיצוני גם מבית, שמרה מוסקבה על יחסים טובים עם ארגון החמאס. כך למשל, בניגוד למרבית הקהילה הבין-לאומית - הרואה בחמאס ארגון טרור לכל דבר - הזמינה רוסיה בשנת 2006 משלחת של החמאס לבקר במוסקבה לצורך שיחות.³⁵ בשנת 2010 קראה רוסיה, ביחד עם טורקיה, לשילוב החמאס בתהליך המדיני בניסיון להגיע להסכם ישראלי-פלסטיני.³⁶

לבסוף ראוי לציין כי רוסיה - שהיא יצרנית אנרגיה בזכות עצמה - מגלה אף היא עניין במאגרי הגז החדשים שנתגלו לאחרונה.³⁷ ביולי 2012 ביקר נשיא רוסיה ולדימיר פוטין בישראל כדי לדון, בין השאר, בשדות הגז. "גזפורום" הרוסית חתמה על עסקה עם ישראל, בנושא ההפצה העתידית של משאבי הגז הגדולים של ישראל, ומתכננת לבנות לא הרחק מקפריסין מתקן צף להמרת הגז שיופק לגז טבעי נוזלי.³⁸ כמו-כן חתמה רוסיה בדצמבר 2013 על עסקה ארוכת-טווח (עשרים וחמש שנה) עם סוריה. עסקה זו פותחת את הדלת בפני רוסיה, לקראת היום בו תחליט להיכנס לחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, העשיר בגז טבעי. ההסכם מעניק ל-Soyuzneftegas, חברה רוסית בבעלות המדינה, זכויות בלעדיות לחיפוש, לפיתוח ולהפקת אנרגיה ברוב מימיה הטריטוריאליים של סוריה (יותר משמונה מאות וחמישים מיילים רבועים באזור ה"תחום הכלכלי הבלעדי" של סוריה, בשטח הידוע כ"בלוק מס' 2", כלומר

בערך בין ערי החוף בניהס וטרטוס). העסקה מעניקה לרוסיה, מיצרניות האנרגיה הגדולות בעולם, דריסת רגל ממשית ראשונה באגן המזרח התיכון, הנחשב כעשיר במיוחד בגז.³⁹ רוסיה הציעה לסייע גם לקפריסין ולישראל בפיתוח שדות הגז החדשים ובהיוונם. רוסיה מעורבת היום, כספית בשוק האנרגיה של כל השחקנים באזור. הדבר מעיד על כך שהיא מנסה לשוב ולהשיג את אותה ההשפעה שהייתה לה בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון בעידן הסובייטי. במקביל, יש שחקנים אזוריים הרואים ברוסיה בת-ברית בטוחה יותר ועקבית יותר מן האמריקנים או האירופים, הנסוגים מן האזור.

המאמצים הדיפלומטים הרוסיים, המגובים בהכרה שיש צורך בנוכחות צבאית גדולה יותר, עלולים לשאת פרי ולהחזיר עטרה רוסית ליושנה. זה במיוחד נכון לנוכח ההתקפלות של המערב מאזור מזרח הים התיכון.

2. במקביל לחדירתה הזוחלת של רוסיה לאזור אנו עדים גם לאסרטיביות הולכת וגדלה מצדה של טורקיה. בהנהגת מפלגת ה-AKP אימצה טורקיה מדיניות חוץ שאפתנית יותר, הניזונה מדחפים אסלאמיים וניאו-עות'מאניים. זיכרונות הקיסרות והחליפות כנראה עודם טריים בטורקיה.⁴⁰ עובדה זו מעלה את השאלה האם טורקיה עודנה יכולה להיחשב למעצמת סטטוס-קוו. בתנאים מסוימים עלולה טורקיה להתפתות לנצל את עליונותה הצבאית הקובבנציונלית ולכפות את דעתה באמצעות שימוש בכוח צבאי בזירות שונות, כולל הזירה של הים האגאי, קפריסין, סוריה (ו/או עיראק). פוטנציאל הקריסה של סוריה, קרי, הפוטנציאל להקמתה של מדינה כורדית גדולה, עלול לדחוף את טורקיה לכלל נקיטת מדיניות של התערבות פעילה יותר. קריסתה של "מדיניות אפס בעיות", מדיניות החוץ שהנחתה בעבר את טורקיה בהתנהלותה מול שכניה, עלולה לדחוף את אנקרה למאבקי כוח פוליטיים גלויים. תוקפנותה של רוסיה בחצי האי קרים עלולה לחזק מגמות כאלה.

בדומה לכך, התיאבון לאנרגיה והשאיפה להפוך לגשר של אנרגיה עבור אירופה עלולים להביא את טורקיה (בסבירות נמוכה) לכיבוש מלא של קפריסין, תוך שימוש בכוחות המוצבים בחלקו הצפוני של האי, המפוצל מאז שנת 1974.⁴¹ קפריסין היא התחנה הראשית שבה יעבור מוביל הגז אותו שואפת טורקיה לבנות, שיוביל גז מאגן הלבנט לטורקיה, ומשם לאירופה. השתלטות טורקית כזו לא רק שתפגע באינטרסים הגאו-כלכליים של המערב, אלא גם תהווה למערב אובדן משמעותי של אי הנמצא

במיקום אסטרטגי ביותר. בהנהגת ארדואן עודדה טורקיה גם את מצרים, כאשר שלטו בה האחים המוסלמים, לבטל את הסכם הסחר הבלעדי שלה עם קפריסין. שינוי כזה במדיניות המצרית היה פוגע במאמצייה של קפריסין להפיק את מאגרי הנפט והגז שנתגלו לאחרונה.

לא פעם ניסה ראש הממשלה ארדואן להציק למדינות אחרות באזור. במאי 2010 אפשר ל"מאבי מרמרה" לקרוא תגר על הסגר הימי על עזה, מה שהביא לפשיטת הקומנדו הימי של ישראל על הספינה. ספינות מלחמה טורקיות הטרידו ספינות שעסקו בחיפוש נפט וגז בקרבת קפריסין.⁴² ארדואן קיבל בברכה את הג'יהאדיסטים הסונים שניסו לסלק את באשר אל-אסד, נשיא סוריה, ואף הפיל מטוס קרב סורי במרץ 2014 (ממש לפני הבחירות המוניציפאליות).

טורקיה פתחה במספר פרויקטים למודרניזציה של כוחותיה המזוינים, ולזרועות צבאה יש תכניות רכש שאפתניות. יתר על כן, אנקרה מפתחת תעשיות צבאיות משלה. טורקיה היא אחת מחמש עשרה המדינות הראשונות בעולם בדירוג הוצאות הביטחון. כוחה הימי של טורקיה הוא הגדול ביותר במזרח אגן הים התיכון⁴³ והיא מגדילה באופן קבוע את יכולותיה הימיות.⁴⁴ במרץ 2012, הסביר האדמירל מוראט בילגל, שעמד אז בראש הצי הטורקי, כי יעדה האסטרטגי של טורקיה הוא "לפעול לא רק לאורך חופי טורקיה אלא גם בלב ים", וכי כוונת הביטוי "לב ים" היא חלקו המזרחי של אגן הים התיכון. בילגל תיאר את יעדי הביניים של הצי עבור עשר השנים הקרובות: "הגברת היכולת לנוע מאחריים את השימוש בים... ותגבור היכולת להקרין עוצמה ימית לאזורים מרוחקים." בהתאם ליעדים אלה שיפצה טורקיה את הפריגטות שלה מסוג "Oliver Hazard Perry-class", השיקה שתי קורבטות מסדרת Ada (ובונה שלוש נוספות), הזמינה שש ספינות טילים מסוג Kilic-II ובמקביל שוקדת על מספר מערכות טילים נוספות. הביטוי הברור ביותר של שאיפתה של טורקיה לשגר כוחות ימיים למרחקים היה החלטתה (דצמבר 2013) לרכוש אניית לוחמה אמפיבית גדולה במשקל עשרים ושבעה אלף וחמש מאות טון, המסוגלת להוביל מספר מסוקים, טנקים ויותר מאלף חיילים; החלטה זו עלולה לרמז על כוונותיה של טורקיה בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון.⁴⁵

הסיכוי שטורקיה תהפוך לגורם מערער-יציבות באזור עלול להתגשם, בשל היעדרו של כוח-נגד קונבנציונלי, שיהווה משקל נגד לשיאיותיה. החמרת הבעיות מבית והמשבר כלכלי הקשה עלולים לעודד את קברניטי טורקיה למלחמת הסחה (Diversionsary War).

היחלשות השפעתה של ארצות הברית באזור גורמת להסרת מגבלות בין-לאומיות, ואילו התחזקותה של הנוכחות הרוסית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון עלולה להחמיר את תחושת האיום של טורקיה, לאור היריבות ההיסטורית בין רוסיה לבין טורקיה ובשל האסרטיביות המחודשת שמפגינה רוסיה תחת פוטין. לישראל נותר כושר הרתעה רק בנושאים בעלי משמעות חיונית הקשורים לביטחונה הלאומי (טורקיה נמנעה מלשלוח ספינות נוספות לעזה אחרי פרשת ה"מרמרה") וירושלים אינה ששה להתעמת עם הכוחות הטורקיים.

3. כתוצאה של מדיניות החוץ החדשה של טורקיה ובעקבות הידרדרות היחסים בין ירושלים לבין אנקרה, אנו עדים לעלייתו של הציר קפריסין-יוון-ישראל. איומיה של טורקיה והפעולות שנקטה בהן דחפו את ישראל, את קפריסין ואת יוון זו לזרועותיה של זו.⁴⁶ שלוש המדינות מעוניינות לבלום את יוזמותיה של טורקיה ויש להן גם אינטרסים משותפים בכל הקשור לביטחון אנרגטי, אולם נקודה משותפת נוספת היא ההתנגדות להפיכת חלקו המזרחי של אגן הים התיכון לאגן אסלאמי. אתונה, ירושלים וניקוסיה מעוניינות לתאם בין שדולותיהן בווישינגטון, הפועלות כדי לעורר את מודעותה של ארצות הברית לקשייהן. יוון נאבקת במשבר כלכלי קשה ומעוניינת בקשרים החדשים עם ישראל על מנת לעודד את התיירות ביוון, לקדם את ההשקעות הזרות (בעיקר בתחום הגז והתעשייה) ולהעמיק את השותפות הצבאית עם אחת המדינות החזקות באזור.⁴⁷ יתר על כן, התחממות היחסים בין ישראל לבין יוון עשויה לקרב את ישראל לאירופה, ולמתן - ולחלקית - את ההטיה הפרו-פלסטינית המופגנת לעתים על-ידי האיחוד האירופי. ההתקרבות בין אתונה לבין ירושלים משרתת גם את האינטרסים הנושנים של יוון בפטריארכיה היוונית בירושלים, המקשרת בין הנצרות האורתודוקסית לבין ארץ הקודש.⁴⁸

המאמצים הנוכחיים לחדש את השיחות בין שתי הקהילות האתניות בקפריסין עלולים לשמש את טורקיה להפעלת לחץ נוסף על קפריסין, אולם הסיכוי שהשיחות יסתיימו בהצלחה קלוש ואין לצפות שהתהליך יביא לשינוי של ממש במדיניות החוץ של האי. באופן דומה, גם המצב הפוליטי הנפיץ ביוון ועלייתו של כוח פוליטי פשיסטי ואנטישמי במדינה לא ישפיעו על היחסים עם ישראל.

בעקבות ביקורו של בנימין נתניהו ביוון באוגוסט 2010 (הביקור הראשון של ראש ממשלה ישראלי במדינה זו) הפך שיתוף הפעולה בין שתי המדינות לנרחב ורב

צדדי, והוא כולל תחומים שונים כגון תיירות, תרבות (עלייה של מאתיים אחוזים במספר הישראלים המבקרים ביוון) וכלכלה (עם פרויקטים שונים הנמצאים בשלבי דיון ותכנון בתחומים כגון אגרו-טכנולוגיה ואנרגיה). בין שאר תחומי שיתוף הפעולה נידונה האפשרות להקים משולש-גז - ישראל-קפריסין-יוון - כאשר יוון תהפוך למרכז דרכו תייצא ישראל גז לשאר מדינות אירופה.⁴⁹ התפתחות כזו יהיה בה כדי להפחית קצת את תלותה של אירופה בגז המגיע מרוסיה.⁵⁰ מיזם אחר אשר עשוי להוסיף ולשפר את הקשרים בין המדינות הוא מיזם כבל החשמל התת-ימי בין ישראל, קפריסין ויוון. ישראל וקפריסין מבודדות כיום בכל הקשור לאנרגיה חשמלית, והן כמעט שאינן מייבאות או מייצאות חשמל. מיזם זה יגדיל את הביטחון האנרגטי של שתי המדינות והוא אף עולה בקנה אחד עם תכניתו של האיחוד האירופי ליצור שוק אנרגיה ששחקניו מקושרים בינם לבין עצמם. הסכם ראשוני לקידום מיזם כבל החשמל נחתם במאי 2012.⁵¹

התחזקות היחסים בין המדינות ניכרת בכל הרמות ובתחומים שונים - כלכלה, פוליטיקה וצבא. שיתוף הפעולה הצבאי בין יוון לבין ישראל כבר בא לידי ביטוי במספר תרגילים משותפים של כוחות ימיים ואוויריים (יוון, ישראל וארצות הברית), שזכו לכינוי "נובל דינה"⁵² (Noble Dina) ו"דגל כחול" (Blue Flag), שכלל גם יחידות איטלקיות.⁵³ יוון שיתפה פעולה עם ישראל ביולי 2011 כאשר מנעה את יציאתן של ספינות שהיו אמורות להפליג לעזה. ממשלת יוון פרסמה הצהרה האוסרת על ספינות יווניות או זרות לצאת מנמלי יוון אם יעדן הוא הים של עזה. בהצהרה הוסבר במפורש כי מטרת האיסור היא למנוע את הפרת הסגר הימי של ישראל.⁵⁴

4. ההתפתחויות בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון החמירו את איום הטרור הבין-לאומי. מדינות ערב נחלשו והן מתמודדות עם בעיות קשות מבית, מצב ההופך אותן פגיעות יותר לטרור. המנהיגים מאבדים את אחיזתם בשטח והגבולות הופכים לחדירים יותר, מצב המאפשר לקבוצות חמושות ולטרוריסטים לפעול באורח חופשי יותר. יתר על כן, שירותי הביטחון, שבעבר היו אמונים על ההתמודדות עם איומי הטרור השונים, מושפעים לרעה מהקשיים הפוליטיים מבית ופועלים היום בפחות יעילות. בעיות כאלה ניתן לראות במצרים, עם התרופפות החוק והסדר במדינה אחרי עידן מובארק. כך למשל בגבול עם ישראל: בחצי האי סיני בוצעו פיגועי חבלה רבים נגד צינור הגז הטבעי דרכו מייצאת מצרים גז טבעי לישראל ולירדן. סיני הפכה

לא רק לנתיב הברחה, שבו מועברים כמעט באין מפריע כלי נשק מאיראן לארגון החמאס, אלא גם לבסיס לשילוח פיגועים נגד ישראל. החמאס אף הקים בסיני קווי ייצור לרקטות, בניסיון להגן על נכסיו, שכן הארגון סבור כי ישראל תימנע מתקיפת מטרות בתוך שטחה של מצרים על מנת שלא לקלקל את היחסים הדו-צדדיים בין שתי המדינות.⁵⁵ מצרים בהנהגתו של א-סיסי אמנם הגבירה את מאמציה לשבור את גורמי האסלאם הקיצוני בסיני, אולם מדובר במאבק ממושך. גם סוריה, כתוצאה ממלחמת האזרחים הממושכת שמתנהלת בה, הפכה למקום מקלט עבור קבוצות אסלאמיות קיצוניות שונות.

יתר על כן, מדינות כושלות מאבדות את שליטתן במנגנוני הביטחון שלהן, ומאגרי הנשק הקונבנציונלי (והלא-קונבנציונלי) שלהן הופכים לנגישים יותר לקבוצות טרור. מצב זה עלול להביא לעלייתן של קבוצות המבקשות לפגוע בישראל ומצודות בחימוש מתוחכם יותר ויותר. כך למשל, אחרי נפילת קדאפי הגיעו לידי החמאס בעזה טילי נ"מ לוביים מסוג SA-7 ורקטות נ"ט לוביות מסוג אר-פי-ג'י.⁵⁶ במקרה של קריסת המשטר הסורי עלולים מאגרי הנשק הסוריים, הכוללים כלי נשק כימיים, טילי יבשה-ים, מערכות הגנה אווירית ואף טילים בליסטיים מכל הסוגים, ליפול בידי החזבאללה או בידי גורמים קיצוניים אחרים.⁵⁷

פעילות הטרור עלולה לפגוע גם במעבר בתעלת סואץ, המהווה צוואר בקבוק רב-חשיבות. קבוצות ג'יהאדיסטיות סלאפיות כבר תקפו את התעלה מספר פעמים.⁵⁸ קבוצות חמושות לא-מדינתיות עודן רואות בטרור ימי אופציה מפתה, בשל פוטנציאל הנזק האדיר שיש לטרור מסוג זה על הסחר העולמי. הספינות השטות להן אט-אט בתעלת סואץ נראות כמטרות קלות לפגיעה, והטבעתה של ספינה בתעלה תגרום לסגירת הנתיב הימי כולו למשך מספר ימים, ואולי אף שבועות, בזמן שמתבצעות פעולות החילוץ והסילוק של הספינה הטבועה.⁵⁹

הידרדרות ביטחון הפנים במדינות השוכנות לחופי הים התיכון פוגעת גם ביכולתם של גופי המדינה השונים להתמודד עם פעילות פלילית, כדוגמת הברחת סמים או בני אדם - שלא לדבר על התמודדות עם תופעת שודדי הים. יתר על כן, הירידה בכוח ההשפעה של ארצות הברית הביאה להסרת החסמים, שהוטלו בעבר על כל מדינה שהייתה מוכנה להעניק את חסותה לקבוצות טרוריסטים ולפעילות טרור.

5. נוכחות איראן בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. הירידה בכוחה של אמריקה, הססנותם של האירופים ואי-השקט בעולם הערבי משחקים כולם לידי איראן ומסייעים לה בחדירתה הזוחלת ללבנט, ולחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. ניסיונותיה של איראן לתגבר את נוכחותה הימית בים התיכון הם חלק מתכניתה השאפתנית לבנות לעצמה צי המסוגל לפעול בלב ים ומסוגל לשגר כוחות הרחק מגבולותיה.⁶⁰ בנמלי סוריה עוגנות ספינות מלחמה איראניות מאז 2011. הצי האיראני מפליג במים הבין-לאומיים מאז 2010, ושיגר ספינות לאוקיאנוס ההודי ולמפרץ עדן על מנת להגן על הספינות האיראניות משודדי הים הסומליים.

איראן הקיצונית יכולה להעביר דרך תעלת סואץ משלוחים לבנות בריתה בים התיכון: סוריה, החזבאללה בלבנון והחמאס בעזה. מעבר בתעלת סואץ מאפשר לאיראן גישה גם למדינות הבלקן המוסלמיות, קרי, אלבניה, בוסניה וקוסובו, ולהגביר את השפעתה גם בחלקים אלה של אגן הים התיכון. לפיכך יש לאיראן אינטרס ברור בתוצאות מלחמת האזרחים בסוריה. הישארותו של אסד בשלטון היא חיונית לשימורו של הסהר השיעי, המשתרע מן המפרץ ועד הלבנט, ומאפשר לאיראן להגביר את השפעתה במזרח התיכון ובחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. איראן גם חיזקה את שיתוף הפעולה הימי שלה עם רוסיה, בה היא רואה שותף פוטנציאלי למאבק בהשפעתה של ארצות הברית.⁶¹

השיפור ביכולותיה של איראן לשגר כוחות אל חלקו המזרחי של אגן הים התיכון מדאיג לא רק שחקנים אזוריים סוניים, כגון מצרים וטורקיה, אלא גם את ישראל ואת יוון. גם עלייתה של איראן גרעינית, נושא החורג מהיקפו של מאמר זה, תשפיע בהכרח על היחסים האזוריים בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון.

6. מלחמות על שדות גז. גילוי שדות הגז בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון עלול להביא להסלמת המתרחשות באזור זה, הנפיץ ממילא. תביעות מתחרות לבעלות על שדות הגז העשירים שנתגלו באזור נשמעו מבת-בריתה לשעבר של ישראל, טורקיה וגם מלבנון (שעמה נמצאת ישראל, דה-יורה, במצב של מלחמה). תביעות סותרות אלה הביאו להצטברות של כוחות ימיים באגן הלבנט, שנשלחו על-ידי שחקנים מדינתיים - כולל רוסיה - המעוניינים לתפוס בנתח מן העוגה. כל זה התאפשר בשל נסיגה של הכוחות הימיים האמריקניים מן האזור, מהלך שיצר וואקום, שהפך לאבן שואבת.

בינתיים הפכו בארותיה של ישראל, והכוחות הימיים המגנים עליהן, ליעדים ימיים חדשים עבור אויביה הלא-מדינתיים הותיקים, החזבאללה והחמאס, ארגונים שדרך הפעולה המועדפת שלהם איננה פנייה לבתי המשפט אלא שימוש בכוח. החזבאללה והחמאס יכולים לנסות ולשבש את פעולת מתקניה הימיים של ישראל באמצעות ניסיונות לפגוע באסדות או בסוירים של חיל הים. החזבאללה כבר מחזיק בידיו טילים נגד ספינות מסוג C-802, וסוירים שקיבל מסוריה גם טילי יאחונט. איראן יכולה לספק טילים דומים לחמאס בעזה. דעיכת התמיכה שזוכה לה החזבאללה בלבנון, בעקבות המתרחש בסוריה, עלולה לדחוף את הארגון למצב שבו הוא ינסה להשיב לעצמו את תוארו העממי ככוח המגן היחיד המסוגל להגן על לבנון מתוקפנות ישראלית, ולהשתמש באצטלת המגן העממי הנאבק על זכויותיה של לבנון בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון על מנת לשוב ולבסס את אמינותו ואת סיבת קיומו בעיני העם הלבנוני. כך גם החמאס, המתחרה עם הרשות הפלסטינית על הלגיטימיות ברחוב הפלסטיני, עלול להשתמש בתקיפת יעדים ימיים של ישראל לאישוש טענתו כי הוא גורם להתנגדות היחיד נגדה. גם ארגונים קיצוניים נוספים בעזה ובסיני, שחלקם שלוחיה של איראן, עלולים לפעול באותה הצורה.

לאור הגידול בכמות החימוש המתפשט בכל רחבי חלקו המזרחי של אגן הים התיכון, לאור העובדה שחימוש זה מתאפיין בתחכום ובקטלניות גדלים והולכים, ולאור ריבוי המוטיבציות הרדיקליות באזור, דומה כי פיצוץ - בין אם מכוון ובין אם בשל שגיאה טרגית - הוא רק עניין של זמן. וכפי שכבר צוין, התיאבון הטורקי לאנרגיה והשאפתנות של הטורקים עלולים גם הם להצית ואף להזין את התפתחות של סכסוך אלים.

בישראל מקווים כי עוצמתו של חיל הים, השיפור המתמשך ביכולותיה הימיות, הקרקעיות והאוויריות של ישראל ושיתוף הפעולה המתהדק עם קפריסין ועם יוון יהיו בלם מספיק עבור כל שחקן אזורי השוקל להפוך את חלקו המזרחי של אגן הים התיכון לשדה הקרב הגדול הבא. חיל הים הישראלי מתכוון להגן על אסדות הגז של ישראל.⁶² הרמטכ"ל בני גנץ אישר את תכניתו של חיל הים להגדיל את הסד"כ שלו בארבע ספינות בט"ש להגנה על מתקני הגז.⁶³ לאחרונה ביקשה ישראל לשפר את יכולותיהן של ספינות השלדג והסופר דבורה סימן III, ששלושה דגמים גדולים יותר שלהן כבר הוזמנו מהתעשייה האווירית. בנוסף לרכישות קטנות אלה,

שדרגה ישראל את הסטי"לים מדגם סער-4.5 ואת ספינות המלחמה מדגם סער-5 וציידה אותן ברדארים חדשים, במערכות חדשות ללוחמה אלקטרונית ובמערכות נגד מטוסים ונגד טילים. גם מל"טים לסיור ימי נמצאים בתכנית הרכש של חיל הים. לאמצעים אלה, יש להוסיף גם את הצוללות החדשות מדגם דולפין, כך שבסופו של התהליך יהיו שש צוללות. חיל הים הגיש תכנית כוללת להגנה על המים הכלכליים שכוללת ארבע ספינות (OPV- Offshore Patrol Vesel). התכנית לרכוש אניות אלו בגרמניה ירדה ככל הנראה מן הפרק וייתכן שיהיה מרכז בין-לאומי לבניית הספינות.⁶⁴

לא ברור עדיין איזה תפקיד עתידה רוסיה למלא בכל ההתפתחויות הללו. יש הסבורים כי רוסיה מעוניינת לשווק את הגז ממאגרי האנרגיה העשירים שהתגלו באזור. החזקת עתודת גז בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון עשויה לסייע למוסקבה לשמור על עמדתה הדומיננטית כספק הגז הטבעי של אירופה, מעמד שעליו מאיימים מתחרים אחרים באזור. עיכובים ושיבושים בשינוע הגז לאירופה עלולים לחזק אף יותר את מקומה של רוסיה כספקית האנרגיה העיקרית של אירופה, ולגרום לקיבוע של מחירים גבוהים, מה שכמובן יגדיל את רווחיה של מוסקבה. יתר על כן, מן המשבר בחצי האי קרים ניתן ללמוד כי השיקולים הגיאופוליטיים עודם ממלאים תפקיד דומיננטי בתהליכי קבלת ההחלטות של רוסיה.

סיכום

הארכיטקטורה הביטחונית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, שהתבססה על נוכחות אמריקנית ועל השפעתה הפוליטית, קרסה. אירופה כשחקן בין-לאומי היא גורם חסר אונים ואיננה מסוגלת למלא את הריק הפוליטי שנוצר. רוסיה, בהנהגת פוטין, נכנסת אל תוך החלל הזה ובונה את נוכחותה הימית באזור, בעוד השפעת המערב על חלקו המזרחי של אגן הים התיכון מוסיפה להיות מאוימת על-ידי ההשפעה האסלאמית הקיצונית המתגברת באזור. טורקיה שוב איננה בת ברית אמינה של המערב ויש לה בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון לא רק תכניות משלה אלא גם הכוח הדרוש לשגר כוחות להשגת מטרותיה. עד עכשיו טרם גרמה האסרטיביות הרוסית לטורקיה לשנות את הכיוון אליו חותרת מדיניות החוץ שלה. הנזק הפוטנציאלי העלול להיגרם ממדינות כושלות, הגישה שיש לאיראן למימי הים התיכון והתחרות בין מדינות על

משאבי האנרגיה, גורמים גם הם לערעור היציבות באזור. אבל כלל לא ברור אם מעצמות המערב, ובמיוחד ארצות הברית, מודעות לכך שהן עלולות להפסיד את חלקו המזרחי של אגן הים התיכון לרוסיה ו/או לאסלאם הקיצוני, או אם הן נערכות בצורה כלשהי למניעתו של תרחיש זה. לתמימות האמריקנית והאירופית עלול להיות מחיר אסטרטגי יקר ביותר.

בהיעדר מחויבות לשמור על נוכחות חזקה בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון, צריכה ארצות הברית לעודד את חיזוק היחסים בין ישראל, יוון וקפריסין. יתר על כן, עליה להביא למודעותן של בנות בריתה בים התיכון - כגון צרפת ואיטליה - את האיום המתגבר באזור זה, וללחוץ עליהן לשתף פעולה עם יוון ועם ישראל. כמו-כן צריכה וושינגטון להבהיר למוסקבה ולאנקרה את עמדתה ואת מהות האינטרסים שלה, על מנת להפחית ככל האפשר פעולות העלולות לערער את היציבות. לרוע המזל, אין כל ערובה להצלחתה של הדיפלומטיה האמריקנית תחת הנהגת ממשל אובמה החלש.

ייתכן שהאיומים על חופש נתיבי השיט והצורך לשתף פעולה נגד איומי הטרור ישמשו קריאת השכמה עבור מעצמות המערב. מצב כזה עשוי להביא לנכונות רבה יותר לשגר כוחות צבאיים לנטרול האתגרים בעודם באֶבם. אולם עד עכשיו גרם המשבר הכלכלי באירופה לקיצוצים דווקא בהשקעה במערכים הצבאיים.

מצרים שאחרי עידן האחים המוסלמים היא שחקן אזורי חשוב, המאזים גם הוא על-ידי רבים מן האיומים המטרידים את ישראל ואת יוון. ניתן לשלב את מצרים על מנת לבנות ארכיטקטורה ביטחונית חדשה, כזו שתתבסס על מעצמות אזוריות. שומה על מעצמות המערב להשקיע כל מאמץ שיידרש כדי למנוע התקרבות נוספת בין מצרים לבין רוסיה.

אבל בינתיים, קפריסין, יוון וישראל עודן נמצאות לבדן. על יוון להכריז על אזור כלכלי בלעדי (EEZ) משלה ולהגיע להסכם עם קפריסין על הקמת אזורים כלכליים משותפים. במצב כזה ניתן יהיה לקדם את שיתוף הפעולה האנרגטי בין יוון, קפריסין וישראל. מובן גם כי אסור שיוון תזניח את פיתוח יכולותיה הימיות.

עמדתה של ישראל ביחס לחלקו המזרחי של אגן הים התיכון מוכתבת על-ידי הצורך החיוני לשמור על חופש נתיבי השיט לצורך סחר החוץ שלה, והצורך להגן על שדות הגז החדשים שלה. אמנם חל שיפור בעמדתה האסטרטגית של ישראל במזרח

התיכון, אך חלה פגיעה בסביבתה הביטחונית בחלקו המזרחי של אגן הים התיכון. הנוכחות הרוסית והשאפתנות הטורקית אינן עולות תמיד בקנה אחד עם האינטרסים של ישראל. גם ההתפתחויות לחופי חלקו המזרחי של אגן הים התיכון מערערות את היציבות, ומגבירות את סבירותו של האיום האסלאמיסטי.

הדבר נכון במיוחד לאורך הגבולות. בסיני נאבקות מצרים בגורמי האסלאם הקיצוני, המאיימים על גבולותיה הדרומיים של ישראל. בשל מלחמת האזרחים בסוריה, גם בגבולה הצפוני של ישראל אין שקט. עד עכשיו שמר החזבאללה על מעמדו רב-החשיבות בלבנון, בעוד החמאס ביצר את אחיזתו בעזה. הן החזבאללה והן החמאס מוסיפים ליהנות מתמיכה צבאית איראנית, ומייצגים איום חמור של פיגועים וירי טילים על ישראל.

מצב זה מחייב השקעה גדולה יותר של ישראל בחיל הים, כדי להתמודד עם האתגרים הפוטנציאליים השונים. הצורך לפתח יכולת להקרין עצמה למרחקים גדולים מהים נותר כשהיה (גם בשל איום הגרעין האיראני). יתר על כן, על ישראל לחזק את שיתוף הפעולה שלה עם יוון, עם קפריסין ועם מצרים, על מנת לצמצם ככל האפשר את האיום על היציבות במימי הים התיכון. עם התגברותם של איומי הטרור והטילים לאורך גבולותיה של ישראל עולה הצורך לתגבר, בגודל ובאיכות, את מערכי ההגנה הפרוסים לאורך הגבולות. יתר על כן, על ישראל להשקיע יותר בחיזוק השכבות השונות של מערכת ההגנה נגד טילים שלה, על מנת להגן בראש ובראשונה על נכסיה האסטרטגיים, קרי, שדות תעופה, נמלים, תחנות כוח ואזורי פריסה של צה"ל.

במונחים של תרבויות וציוויליזציות, היווה בעבר חלקו המזרחי של אגן הים התיכון סלע מחלוקת בין פרס לבין יוון העתיקה, ומאוחר יותר בין העות'מאנים לבין הוונציאנים. זהו המקום שבו מתרחש המאבק בין מזרח ובין מערב. אחרי המלחמה הקרה נעו גבולות המערב מזרחה; אולם כעת הם עלולים לשוב ולנוע בכיוון ההפוך.

הערות

ברצוני להודות לסטיבן דיוויד, אליעזר מרום (צ'ייני), יעקוב עמידרור, הלל פריש, שמואל סנדלר, איתן שמיר וקונסטנטינוס איפנטיס על הערותיהם המועילות בטיטה המוקדמת של מאמר זה. תודה גם לעוזר המחקר מיכאל ברודסקי על עזרתו רבת הערך.

Jeffrey Mankoff, "Eastern Mediterranean Energy," Center for Strategic and International Studies, July 25, 2013, p. 1. 1

לעיון בהיבט זה של היחסים הבין-לאומיים, ר': 2

Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?," *Foreign Affairs* (Summer 1993), pp. 22-49.

Seth Cropsey, *Mayday: The Decline of American Naval Supremacy*, (New York: Overlook Duckworth, 2013). 3

לעיון בנושא צמצום הנוכחות של הצי השישי, ר' גם:

Mackenzie Eaglen and Bryan McGrath, "America's Navy Needs 12 Carriers & Three Hubs," realcleardefense.com/authors/mackenzie_eaglen_and_bryan_mcgrath/.

Jon B. Alterman and Haim Malka, "Shifting Eastern Mediterranean Geometry," *Washington Quarterly*, 35/3 (Summer 2012), pp. 111-125. 4

Daniel W. Drezner, "Does Obama Have a Grand Strategy? Why We Need Doctrines in Uncertain Times," *Foreign Affairs*, 90/4 (July/August 2011), p. 58. 5

Amir Stepak and Rachel Whitlark, "The Battle over America's Foreign Policy Doctrine," *Survival* 54/5 (October-November 2012), pp. 45-66. ר' גם:

לעיון בנושא חוסר עקביות והבעייתיות במדיניות האמריקנית, ר': 6

Eitan Gilboa, "The United States and the Arab Spring," in Efraim Inbar, ed., *The Arab Spring, Democracy and Security: Domestic and Regional Ramifications* (London: Routledge, 2013), pp. 51-74.

New York Times, March 14, 2011, ר': 7
nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15saudi.html?pagewanted=all.

Eyal Zisser, "The Failure of Washington's Syria Policy," *Middle East Quarterly*, 20/4 (Fall 2013), pp. 59-66. 8

לעיון בהסתייגויותיהן של ישראל ושל מדינות המפרץ ממדיניות ארה"ב במזה"ת ומהסכם הגרעין בין ארה"ב לאיראן, ר': 9

"Israel and the Gulf states sometimes tend to adopt a united regional vision," Mohamed Elmenshawy, *Al-Ahram*, April 10, 2014, english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/98578/Opinion/The-Arabs-smitten-

by-the-Israeli-lobby.aspx; Haleh Esfandiari, "Little Reason for Fear," *New York Times*, March 4, 2014;

לעיון בנושא העמדה הסעודית, ר':

"Diplomacy and Romance: A Conversation with Prince Turki Al-Faisal," December 16, 2013, susris.com/2013/12/16/diplomacy-and-romance-a-conversation-with-prince-turki-al-faisal/; "Has Iran Changed? – Prince Turki Al-Faisal," January 9, 2014, susris.com/2014/01/09/has-iran-changed-prince-turki-al-faisal/.

Shebonti Ray Dadwal, *The Geopolitics of America's Energy Independence: Implications for China, India and the Global Energy Market*, IDSA Monograph Series No. 30 (New Delhi, December 2013), pp. 5-7. 10

Edward L. Morse, "Welcome to the Revolution," *Foreign Affairs*, 93/3: ר' 11 (May/June 2014), p. 3.

Seth Cropsey, "All Options Are Not on the Table: A Briefing on the US Mediterranean Fleet," *World Affairs Journal*, March 16, 2011. 12

Steve Cohen, "America's Incredible Shrinking Navy," *Wall Street Journal*, ר' גם: 13 March 20, 2014.

Oliver Schmitt, "A Tragic Lack of ambition: why EU Security Policy is no Strategy," *Contemporary Security Policy*, 34/2 (August 2013), pp.413-16; 13

Benjamin Pohl, "Neither Bandwagoning nor Balancing: Explaining Europe's Security Policy," *Contemporary Security Policy*, 34/2 (August 2013), pp. 353-73. 14

Efraim Inbar, *The Israeli-Turkish Entente* (London: King's College Mediterranean Program, 2001); 14

Ofra Bengio, *The Turkish-Israeli Relationship. Changing Ties of Middle Eastern Outsiders* (New York: Palgrave, 2004).

Rajan Menon and S. Enders Wimbush, "The US and Turkey: End of an Alliance?" *Survival*, 49/2 (Summer 2007), pp. 129-144; 15

Efraim Inbar, "Israeli-Turkish Tensions and Their International Ramifications," *Orbis*, 55 (Winter 2011), pp. 135-39.

David Gardner, "Authoritarian Erdogan sets an unappealing precedent," *Financial Times*, April 2, 2014; Karl Vick, "Erdogan's Paradox," *Time*, June 24, 2013; Esra Arsan, "Killing Me Softly with His Words: Censorship and Self-Censorship from the Perspective of Turkish Journalists," *Turkish Studies*, 13/3 (2013), pp. 447-62; Kemal Kirisci, "Turkey's Democratic Institutions Besieged", Brookings Institute, January 3, 2014. 16

Tarik Ozuglu, "Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to 17

- Interests," *Washington Quarterly*, 35 (Summer 2012), pp. 153-64; Burak Ege Bekdil, "Allies Intensify Pressure on Turkey Over China Missile Deal," *Defense News*, February 24, 2014, p. 8.
- Inbar, "Israeli-Turkish Tensions and Their International Ramifications," pp. 132-46. 18
- Liad Porat, *The Muslim Brotherhood and Egypt-Israel Peace*, Mideast Security and Policy Studies No. 102 (Ramat Gan: BESA Center for Strategic Studies, August 2013). 19
- Tally Helfont, "Slashed US Aid to Egypt and the Future of the Bilateral Relations," INSS, October 13, 2013. 20
- ש.מ. 21
- Cynthia P. Schneider, "Missing in Action," Brookings Institution, August 15, 2013. 22
לעיון בניתוח של היחסים הדו-צדדיים, ר':
- Daniel C. Kurtzer, "Can the Egyptian-American Relationship Be 'Reinvented'?" *The American Interest*, April 8, 2014. 23
ראיון עם פקיד ישראלי בכיר.
- Efraim Inbar, "Israel's National Security Amidst Unrest in the Arab World," ר': *Washington Quarterly*, 35 (Summer 2012), pp. 66-67. 24
- Florence Gaub, "A Libyan Recipe for Disaster," *Survival* 56 (February-March :ר' 2014), pp. 101-20. 25
- Thomas R. Fedyszyn, "The Russian Navy 'Rebalances' to the Mediterranean," 26
U.S. Naval Institute, December 2011.
- ש.מ. 27
- ש.מ. 28
- ש.מ. 29
- Zvi Magen, "The Russian Fleet in the Mediterranean: Exercise or Military Operation?" INSS, January 29, 2013. 30
- "Russians to use Paphos airbase," InCyprus.com, January 11, 2014. 31
ראיונות עם פקיד ישראלי בכיר.
- Ephraim Kam and Zvi Magen, "The New Contacts between Egypt and Russia: How Far Will They Go?" INSS Insight, No. 522, February 27, 2014. 33
- Yonah Jeremy Bob, "Do New Egyptian Arms Purchases Undermine Camp David Treaty," *Jerusalem Post*, March 11, 2014, p. 2. 34

- לעיון בנושא עסקת-פאוסט בין רוסיה לבין האסלאם הקיצוני, ר': 35
- Igor Khrestin and John Elliott, "Russia and the Middle East," *Middle East Quarterly*, 14 (Winter 2007).
- "Israel slams Russia's Hamas stance," *Jerusalem Post*, May 12, 2010. 36
- לעיון בנושא התפקיד החשוב שממלאים שיקולי האנרגיה במדיניות החוץ הרוסית, ר': 37
- Thane Gustafson, "Putin's Petroleum Problem," *Foreign Affairs* (November/December 2012) 91/6, pp. 83-96; Michael J. Ekomonides and Donna Marrie D'Alleo, *From Soviet to Putin and Back. The Dominance of Energy in Today's Russia* (Jouston TX: Energy Tribune Publishing, 2008).
- americanthinker.com/2013/06/moses_was_right_after_all.html#ixzz2tib8UHU7 38
- http://www.upi.com/Business_News/Energy-Resources/2014/01/16/Syrian-energy-deal-puts-Russia-in-gas-rich-Med/UPI-32731389905770 39
- Alexander Murinson, "Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century," *Mideast Security and Policy Studies* No. 97 (Ramat Gan: BESA Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, September 2012). 40
- <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=tu>: ר': לעיון בנושא פרופיל האנרגיה של תורכיה, ר': 41
- http://www.erpic.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=254:gary-lakes-oil-gas-and-energy-security&catid=1:latest: ר': לעיון באירוע מסוג זה שאירע לאחרונה, ר': 42
- The Military Balance – 2014* (London: Routledge for The International Institute for Strategic Studies, 2014). ר': 43
- Burak Ege Bekdil, "Turkey Steadily Builds its Coastal Muscles," *Defense News*, January 13, 2014, p. 14. 44
- Michael Tanchum, "Turkey's new carrier alters eastern Mediterranean energy and security calculus," *Jerusalem Post*, February 4, 2014, p. 13. 45
- לעיון בנושא תחילתם של האינטרסים המשותפים התלת-צדדיים, ר': 46
- Aristotle Tziampiris, "Greek Foreign Policy in the Shadow of the Debt Crisis: Continuity and New Directions," in Pantelis Sklias and Nikolaos Tzifakis, eds., *Greece's Horizons. Reflecting on the Country's Assets and Capabilities* (Berlin: Springer-Verlag and Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy, 2013), pp. 33-35.
- Petrakis, "Greece Deepens Israeli Ties Seeking Economic Gains Amid Crisis," *Bloomberg News*, August 2011. 47
- "Greece's Bilateral Relations with Israel", www.mfa.gr/, June 18, 2013. 48
- Herb Keinon, "Greek PM calls ties with Israel 'strategic, long term,'" *Jerusalem Post*, September 10, 2013. 49

- Aristotle Tziampiris, "A Role for Greece," *Jerusalem Post*, August 2, 2011, 50
jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/A-role-for-Greece
- Roby Nathanson and Ro'ee Levy, "Natural Gas in the Eastern Mediterranean: Casus Belli or Chance for Regional Cooperation?" Israeli European Policy Network and INSS, November 2012, p. 63. 51
- timesofisrael.com/topic/operation-noble-dina/; 52
defensenews.com/article/20140324/DEFREG04/303240029/Israel-Greek-US-Navies-Kick-Off-Annual-Med-Sea-Drill
- af.mil/News/ArticleDisplay/tabid/223/Article/467653/af-participates-in-first-israeli-blue-flag-exercise.aspx 53
- Amira Hass and Barak Ravid, " Hamas slams Greece for blocking departure of Gaza-bound flotilla," *Haaretz*, July 2, 2011. 54
- Yossi Katz, " Hamas sets up rocket production line in Sinai," *Jerusalem Post*, December 11, 2011, jpost.com/Defense/Article.aspx?id=248948 55
- Williams, D. " Israel says Gaza gets anti-plane arms from Libya," *Reuters*, August 29, 2011, reuters.com/article/2011/08/29/us-palestinians-israel-libya/idUSTRE77S3UO20110829 56
- Barbara Opall-Rome, " Senior Israeli Commander Sees Danger in Syrian Collapse," *Defense News*, December 12, 2011, p. 1. 57
- Stephen Starr, " Are terrorists targeting the Suez Canal?" *USA Today*, November 4, 2013. 58
- Christian Le-Miere, " Suez attack highlights risks to shipping," IISS, September 6, 2013. 59
- Shaul Shay, " Iran's New Strategic Horizons at Sea," BESA Perspectives, No. 175, July 26, 2012, biu.ac.il/SOC/besa/docs/perspectives175.pdf; Naharnet (Lebanon) " Iran Navy Plans Fresh Mediterranean Mission," *Agence France Presse*, January 17, 2013. 60
- Michael Eisenstadt and Alon Paz, " Iran's Evolving Maritime Presence" *PolicyWatch* 2224, March 13, 2014, bitly.com/1hcVx3M 61
- Barbara Opall-Rome, " Israeli Navy Shifts to Small Yet High-Tech Combat Ships," *Defense News*, February 27, 2012, p. 15. 62
- Lilach Shuval, " The Objective: Defense of the Gas," *Israel Hayom*, July 10, 2012, p. 17. 63
- jpost.com/Defense/Report-Germany-to-sell-Israel-2-battleships-for-1-billion-euros-334259 64

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 89 The Deterioration in Israeli-Turkish Relations and Its International Ramifications, *Efraim Inbar*, March 2011
- No. 90 Israeli Control of the Golan Heights: High Strategic and Moral Ground for Israel, *Efraim Inbar*, October 2011
- No. 91 The Missile Threat From Gaza: From Nuisance to Strategic Threat, *Uzi Rubin*, December 2011
- No. 92 Strategic and Economic Roles of Defense Industries in Israel (Hebrew), *Yaacov Lifshitz*, December 2011
- No. 93 Indo-Israeli Defense Cooperation in the Twenty-First Century, *Efraim Inbar and Alvitte Ningthoujam*, January 2012
- No. 94 The Israeli-Palestinian Water Conflict: An Israeli Perspective, *Haim Gvirtzman*, January 2012 (English), November 2012 (Hebrew)
- No. 95 The 2011 Arab Uprisings and Israel's National Security, *Efraim Inbar*, February 2012
- No. 96 India's Economic Relations With Israel and the Arabs, *Gil Feiler*, June 2012
- No. 97 Turkish Foreign Policy in the Twenty-First Century, *Alexander Murinson*, September 2012
- No. 98 A Strategy for Peace With the Palestinians, *Max Singer*, November 2012
- No. 99 Israel Is Not Isolated, *Efraim Inbar*, March 2013
- No. 100 Obama's Best Friend? The Alarming Evolution of US-Turkish Relations, *Ariel Cohen*, May 2013
- No. 101 French-Israeli Security Cooperation in the Twenty-First Century (Hebrew), *Tsilla Hershco*, July 2013
- No. 102 The Muslim Brotherhood and Egypt-Israel Peace (Hebrew), *Liad Porat*, August 2013
- No. 103 Time Is on Israel's Side, *Efraim Inbar*, August 2013 (Hebrew), September 2013 (English)
- No. 104 Armed and Dangerous: Why a Rational, Nuclear Iran Is an Unacceptable Risk to Israel, *Steven R. David*, November 2013
- No. 105 Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict (Hebrew), *Efraim Inbar and Eitan Shamir*, December 2013
- No. 106 South Korea's Middle East Policy, *Alon Levkowitz*, December 2013
- No. 107 Israel and Kazakhstan: Assessing the State of Bilateral Relations, *Gil Feiler and Kevjn Lim*, May 2014
- No. 108 The Myth of Palestinian Centrality, *Efraim Karsh*, July 2014
- No. 109 The New Strategic Equation in the Eastern Mediterranean, *Efraim Inbar*, August 2014

Policy Memorandum

- No. 5 An Integrated Imperative: Attack Iran and Launch a Regional Peace Initiative (Hebrew, English), *Yehezkel Dror*, May 2012
- No. 6 The National Security Council: Reflections upon the June 2012 Israel Ombudsman's Report (Hebrew), *Yehezkel Dror*, November 2012

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 26 Women and Israeli National Security (Hebrew) June 2011
- No. 27 Israel: An Embattled Democracy (English) May 2012
- No. 28 The IDF Force Structure (Hebrew) May 2014
- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Where to? (Hebrew) August 2014